

УДК 81'255=112.2Франко:398.9(=161.2)

УКРАЇНСЬКІ ПРИПОВІДКИ В НІМЕЦЬКОМОВНОМУ ПЕРЕКЛАДІ ІВАНА ФРАНКА

Мольдерф О.Є., аспірант,
асистент кафедри міжкультурної комунікації та перекладу
Львівський національний університет імені Івана Франка

Статтю присвячено німецькомовному перекладові українських приповідок, який Іван Франко опублікував у журналі «Aus fremden Zungen». Висвітлено історію підготовки перекладу, представлено українські оригінали, з яких було зроблено переклад. Проведено перекладознавчий аналіз Франкового перекладу на основі функціонального підходу (Г.Й. Фермеер, К. Райс), дано критичну оцінку Франкової стратегії, методів та прийомів перекладу.

Ключові слова: переклад, приповідка, Іван Франко, «Aus fremden Zungen», очуження.

Статья посвящена немецкоязычному переводу украинских присказок, подготовленному Иваном Франко для журнала «Aus fremden Zungen». Описана история подготовки перевода, представлены украинские оригиналы, с которых готовился перевод. Проведен переводоведческий анализ перевода Ивана Франко на основании функционального подхода (Г.Й. Фермеер, К. Райс). Дана критическая оценка стратегии, методов и приёмов перевода Ивана Франко.

Ключевые слова: перевод, присказка, Иван Франко, «Aus fremden Zungen», отчуждение.

Molderf O.Ye. UKRAINIAN PROVERBS IN GERMAN TRANSLATION OF IVAN FRANKO

The article investigates German translation of a selection of Ukrainian proverbs prepared by Ivan Franko for the German magazine «Aus fremden Zungen». It is dedicated to describe the origin of the translation. This article presents for the first time Ukrainian originals of the proverbs. Franko's decisions as a translator are presented on the grounds of the Functionalist Approach (H.J. Vermeer, K. Reiss). The article provides an evaluation of the translation strategy and translation methods of Ivan Franko.

Key words: translation, proverbs, Ivan Franko, «Aus fremden Zungen», foreignization.

Постановка проблеми. Іван Франко цікавився та займався фольклористикою протягом усього свого свідомого життя: від перших гімназійних записів усної народної творчості до ґрунтовних праць «Жіноча неволя в руських піснях народних» (1883 р.) та «Студії над українськими народними піснями» (1907 р.; 1913 р.). Він не тільки сам нотував фольклорний матеріал, але й активно залучав до збору народної мудрості своїх друзів, знайомих, колег, постійно цікавився новими виданнями у царині фольклористики, неодноразово брав участь в етнографічних експедиціях. Саме за його ініціативою було створено «Етнографічно-статистичний кружок» для дослідження народної творчості, традицій та звичаїв. Крім того, Іван Франко є автором чималої кількості відгуків та рецензій на фольклористичні праці українських та закордонних учених. У 1898 р. вже знаного на той час фольклориста обрано керівником Етнографічної комісії Наукового товариства ім. Т. Шевченка та редактором головного друкованого органу цієї комісії – «Етнографічного збірника». Це видання, за оцінкою вчених-фольклористів, відзначалося високим науковим рівнем опрацювання та упорядкування матеріалу, а його поява «викликал[а] широкий резонанс у наукових колах» [5, с. 895].

Загалом у сорока випусках «Етнографічного збірника» представлено широкий спектр фольклорних жанрів: від анекдотів та байок до приповідок та тостів [6, с. 206–207]. «Галицько-руським народним приповідкам» присвячено 10-ий (1901 р.), 16-ий (1901–1905 рр.), 23-ий (1907 р.), 24-ий (1908 р.), 27-ий (1909 р.) та 28-ий (1910 р.) томи. Ця збірка – результат багаторічної кропіткої праці І. Франка, який був не лише редактором перелічених томів, але й збирачем та укладачем матеріалу. До тритомного видання у шести книгах увійшли його записи від матері, вітчима, сусідів, односельців, арештантів, з якими ділив одну камеру, випадкових знайомих тощо. Чимало матеріалу І. Франко зібрав під час етнографічних експедицій, поїздок краєм із метою політичної агітації: «На вічах і зборах виступали деякі бесідники-селяни, що так і сипали приповідками, мов добрим намистом, і я іноді не вспівав записувати всього, що обивалося о мої вуха» [3, т. 16, с. VI]. Крім того, він послуговувався також виданими збірками народної мудрості та рукописними записами інших збирачів. Загальна кількість фольклорних одиниць, вміщених у трьох томах, – це 31 091 приповідка, які, згідно із твердженням І. Франка, було записано у 178 населених пунктах Галичини.

Великий за обсягом, ретельно дібраний корпус, випрацювана наукова методологія, порівняння зібраного матеріалу зі збірками народної мудрості інших народів світу, строга паспортизація кожної одиниці – саме ці риси забезпечили Франковій праці гідне місце в українській та світовій фольклористиці. Крім того, наявність пояснень значення кожної приповідки дозволяє, на думку Л. Скрипник, вважати Франкове видання «першим тлумачним фразеологічним словником української мови» [7, с. 38].

Маловідомим є той факт (принагідну згадку з наведенням кількох прикладів знаходимо лише у статті франкознавця Б. Бендзара [1, с. 78]), що І. Франко анонсував вихід у світ своєї багатотомної праці і в закордонному виданні, опублікувавши на його сторінках переклад декількох десятків приповідок. Ідеться про публікацію у 21-ому номері німецького журналу «Aus fremden Zungen» за 1901 р. Тут поміщено переклад 42-ох (до слова, тут Б. Бендзар помиляється у кількості, зазначаючи 41 одиницю) українських приповідок під заголовком «Ukrainische (ruthenische) Sprichwörter». У примітці до добірки зазначено: «Aus einem demnächst erscheinenden Buch «Sprichwörter galizischer Ruthenen», gesammelt und wissenschaftlich bearbeitet von Ivan Franko» [13, с. 1006] («Із книги «Галицько-руські народні приповідки» (зібрав і науково опрацював Іван Франко), яка скоро вийде друком») (*переклад авт. – О. М.*). Важко сказати достеменно, чи цю примітку запропонував сам І. Франко, чи її додали редактори, проте її мета очевидна: вона мала стати свого роду рекламою Франкової збірки приповідок, привернути увагу цінувальників та дослідників фольклору до нового видання у царині фольклористики.

Б. Бендзар вказує і на ті події, які передували публікації цієї невеличкої добірки та розкривають деякі важливі її моменти. Так, у листі видавця журналу «Aus fremden Zungen» Карла Болговенера від 1 квітня 1904 р. до І. Франка читаємо: «Eine Auswahl der interessantesten ruthenischen Sprichwörter wäre uns für «Aus fremden Zungen» willkommen, doch dürfte dieselbe den Umfang von 2 Spalten nicht überschreiten (ca. 25 pro Spalte)» [12, с. 482] («Ми охоче приймемо добірку найцікавіших рутенських приповідок, проте її обсяг не повинен перевищувати 2 шпальти (приблизно 25 в одній шпальті)») (*переклад авт. – О. М.*). З листа випливає, що І. Франко, імовірно, раніше звертався до німецького

видавця із пропозицією опублікувати переклад приповідок, на що тепер отримав згоду. Він, як видається, також попередньо обіцяв К. Болговенеру вибрати для перекладу найкращі та найцікавіші приповідки. Цей фрагмент епістолярію пояснює і те, чому в журналі з'явилося саме 42 приповідки, – таку кількість диктували видавничі потреби.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На сьогодні немає праць, де було б співставлено опубліковані німецькі переклади приповідок з українськими оригіналами та проведено перекладознавчий аналіз, який би дозволив відповісти на низку важливих питань: яким критерієм послуговувався перекладач у виборі приповідок для перекладу та чи має ця добірка репрезентативний характер; яку стратегію перекладу він обрав та втілював; які перекладацькі рішення він прийняв та наскільки вони доцільні тощо. Отримані результати можуть суттєво доповнити комплекс знань про І. Франка як перекладача та популяризатора українського фольклору, адже ця багатоаспектна тема, попри ряд напрацювань (переважно праці Б. Бендзара), ще не була всебічно досліджена та висвітлена.

Постановка завдання. Мета дослідження – провести перекладознавчий аналіз німецькомовного перекладу українських приповідок на основі співставлення їх з оригіналами. Об'єкт дослідження – німецькомовний переклад українських приповідок, що його виконав І. Франко. Предмет дослідження – перекладацькі рішення І. Франка.

Виклад основного матеріалу дослідження. Застосування в аналізі перекладу пропонованої добірки української народної мудрості засадничих принципів функціонального підходу (Г.Й. Фермеєр, К. Райс) дозволить глибше зрозуміти мету перекладу, критерії добору матеріалу, а також визначити рівень відповідності стратегії та методів перекладу його функції. Як відомо, ключовою теорією функціонального підходу, який розвинувся у перекладознавстві у 80-х рр., була теорія скопосу, яку запропонували К. Райс та Г.Й. Фермеєр. Головним постулатом цієї теорії стало переконання в тому, що мета перекладу («скопос»), яку ставить замовник (ним може бути як автор чи перекладач, так і третя особа), визначає інструментарій перекладу, або, інакше кажучи, стратегію, методи та прийоми перекладу. У рамках пропонованого дослідження спробуємо проаналізувати, яку стратегію обирає за домінанту І. Франко, які методи та прийоми він використовує і чи за

допомогою використаного інструментарію йому вдалося створити переклад, який би відповідав заданій функції.

Щодо методів та прийомів перекладу приповідок, то цю тему (принаймні щодо прислів'їв та приказок) було достатньо ґрунтовно розроблено в рамках лінгвістичного підходу, зокрема у праці С. Влахова та С. Флоріна [2] на базі фразеологічної одиниці. Звісно, питання приналежності прислів'їв та приказок до фразеологізмів і досі викликає чимало дискусій серед мовознавців, проте для перекладознавства воно не є принциповим, адже методи та прийоми, що їх застосовують для перекладу фразеологізмів, переважно можна застосувати також і для передачі цільовою мовою прислів'їв та приказок.

С. Влахов та С. Флорін поділяють прийоми перекладу на фразеологічні та нефразеологічні. До перших вони відносять: еквівалент (заміна фразеологічної одиниці вихідної мови фразеологічною одиницею цільової мови з таким самим денотативним та конотативним значенням, компонентним складом та лексико-граматичними показниками [2, с. 184]), частковий еквівалент (заміна фразеологічної одиниці вихідної мови повним еквівалентом, який у цільовій мові є багатозначним [2, с. 185]), відносний еквівалент/аналог (між фразеологічними одиницями є незначні відмінності у формі, синтаксисі, морфології тощо [2, с. 185]) та «індивідуальний еквівалент» (творення разового, невідтворюваного фразеологізму за допомогою засобів цільової мови [2, с. 188]). До другої групи належать: строго лексичний переклад (передача фразеологізму за допомогою лексичного еквівалента [2, с. 193]; прийнятний для ідіом, але щодо прислів'їв цей прийом застосувати практично неможливо, адже вони не мають лексичного еквівалента), калькування/дослівний переклад (прийом, який застосовують у тих випадках, коли треба донести до цільового читача образну основу фразеологізму; необхідною передумовою є висока вмотивованість значень окремих компонентів [2, с. 194]) та описовий переклад (пояснення значення фразеологізму [2, с. 196]). На переконання перекладознавців, вибір прийомів перекладу значною мірою залежить «від наявності чи відсутності у фразеологічних одиницях національного забарвлення» (переклад авт. – О. М.) [2, с. 203] та необхідності його передачі у цільовій мові. Надалі прослідкуємо, якими з названих методів та прийомів послуговувався І. Франко, прагнучи досягти поставленої мети.

Зважаючи на недоступність німецького перекладу широким колам читачів (журнал «Aus fremden Zungen» сьогодні є бібліографічною рідкістю), подаємо тут усі 42 перекладені приповідки повністю поряд з українськими оригіналами, що їх було ідентифіковано шляхом співставлення перекладів із тритомним корпусом приповідок. У деяких випадках наводимо кілька українських варіантів однієї приповідки, які різняться переважно лексичним наповненням без змін на рівні змісту. Окремо варто зазначити, що оригіналу приповідки (6) у Франковому тритомнику виявити не вдалося. Проте його знаходимо у збірці Матвія Номиса (перевидання – [10]), з якою І. Франко однозначно був знайомий, адже неодноразово згадує її у своїй праці [3, т. 16, с. VII]. Причина, через яку ця приповідка не увійшла до корпусу тритомника, нам невідома:

(1) *Gott ist hoch; wem er will, dem kann er etwas aufs Haupt herabschleudern.* / Пан Біг високо, кому хоче, тому на голову наср...є [3, т. 10, с. 84].

(2) *Gott ist gut und gnädig: er verschafft auch der Waise ein Kind.* / Бог добрий таї ласкавий, і сироті дитину зробить [3, т. 10, с. 68].

(3) *Rufe Gott um Hilfe an und leg die Hand ans Werk.* / Бога взивай, а руки прикладай [3, т. 10, с. 65].

(4) *Halt, Gott, ich hab' mich geirrt.* / Стій, Боже, я ся помилив! [3, т. 10, с. 86]

(5) *Fürchte Gott und geh nicht in die Kirche.* / Бійтеся Бога та не йдім до церкви [3, т. 10, с. 65].

(6) *Vom Herzen zum Gott ist ein grader Weg.* / Від серця до Бога навпростець дорога [10, с. 42].

(7) *Gott ist ein alter Hauswirt, er weiß, wem er was geben soll.* / Знає Біг з неба, що кому треба [3, т. 10, с. 78].

(8) *Was Teufel, habe schon zweimal abgeschnitten, und es ist noch zu kurz.* / Вжем два рази візував, таї ще коротке [3, т. 16, с. 273].

(9) *Von Alters wegen schlage den Vater zuerst aufs Haupt.* / По старшині батька в лоб (в чоло) [3, т. 10, с. 24].

(10) *Zwei Herren und eine Nase – wer zuerst aufstand, der zog sie an.* / Були два пани, мали одні штани; котрий раніше встав, той вбрав, а котрий пізніше, то той хорував [3, т. 24, с. 492]. Два пани, одні штани, хто боріше встав, той боріше сі вбрав [3, т. 24, с. 492].

(11) *Drei Herren, drei Ausseher und ein Unterthan.* / Три пани, два атамани, а оден підданий [3, т. 24, с. 499].

(12) *Wenn alle Herren sein wollen, wer wird die Schweine hüten? / Всі пани, а хто буде свині пасту?* [3, т. 24, с. 492].

(13) *Der Herr war gut wie ein Vater: er nahm die Kuh und den Milchtopf: die Herrin wie eine Mutter, hieß auch das Kalb nehmen. / Пан добрий так як отець, взяв корову і скопець; а пані як мати, казала теля взяти* [3, т. 24, с. 495].

(14) *Lach den Herrn an, Käthchen, er giebt dir einen Kreuzer. / Сьмій сі, Касуню, до пана, дасть пан трейцар* [3, т. 27, с. 132].

(15) *Die Zunge hat keine Knochen, darum kann auch ein Bischof lügen. / Нема кісток у язичі, мож брехати і владиці* [3, т. 28, с. 361].

(16) *Wenn der Dienst was Gutes wäre, so würden ihn die Juden in Pacht nehmen. / Якби служба була роскіш, то би і жиди в аренду брали* [3, т. 27, с. 122].

(17) – *Moschko, deine Scheune brennt! – Und die Mäuse? – Die brennen auch. – Geschieht ihnen schon recht. / – Мошку, стодола горит. – А миши? – Також горят. – Ото-то!* [3, т. 24, с. 413].

(18) – *Moschko, es hathier jemand gestunken! – Es war ein Hund, gnädiger Herr. – Und wo ist er? – Er kommt gleich, gnädiger Herr. / – Жиде, хтось тут набздів. – Пес, прошу пана. – А де ж той пес? – Зараз приїде, прошу пана* [3, т. 23, с. 108].

(19) – *Großmütterchen, streiten wir uns ein wenig! – Worüber sollen wir uns denn streiten, mein Söhnchen? – So streiten wir uns doch, du altes Luder! – Ach, Hurensohn, du suchst Streit mit mir? – Danke, Großmütterchen, wir haben uns schon gestritten. / – Сварім ся, бабуню! – Та за що, синочку? – Та сварім ся, стара трупице! – А ти собачий сину, чого хочеш? – Дякую, бабуню, вже-смо ся посварили* [3, т. 27, с. 59].

(20) *Möge mir nun der Mond leuchten, die Sterne schlage ich mit dem Prügel entzwei. / Аби на мене місяць світив, а я звізди кругом поб'ю (звізди пруютом поб'ю)* [3, т. 24, с. 401].

(21) *Was macht Gott im Himmel? Eine Leiter: die einen zieht er empor, die anderen stößt er hinunter. / Що Бог у небі робит? Драбину: одних підсаджує в гору, а других в долину* [3, т. 10, с. 89].

(22) *Ein guter Mensch ist eines narren Bruder. / Добрий дурному брат (Добрий усе дурневи брат)* [3, т. 23, с. 11].

(23) *Ein Kreuzer ist kein Geld, ein Gefreiter ist keine Charge, ein Huzule ist kein Mensch. / Грейцар – не гроші, фрайтер не шаржі* [3, т. 24, с. 307]. *Грейцар не гроші, коза не худоба, дівка не людина* [3, т. 16, с. 299].

(24) *Ein Pole und ein Jude sind neu gebraten gut. / Ляха бий і ще другому подавай, бо він лише печений добрий* [3, т. 24, с. 369].

(25) *Mit einem Polen gehe freundlich um, halt aber einen Stein im Busen. / З ляхом говори, а камінь за пазухою держи* [3, т. 24, с. 369].

(26) *Wäre der Jude auch vom Himmel, so ist ihm nicht zu trauen. / Аби Жид був з неба, вірити му не треба (Жебу ...)* [3, т. 23, с. 105]. *Жид най буде з неба, а вірити му не треба* [3, т. 23, с. 109].

(27) *Mein Vater ist zwischen zwei Broten Hungers gestorben: das alte was ausgegangen, und neues gab's nicht. / Мій татуньо меже двома хлібами вмер: старого не було, а нового не дочекав* [3, т. 27, с. 200].

(28) *Wegen einer Kleinigkeit hat die Mutter keine Mehlspeise gekocht: das Wasser war da, nur Mehl und Käse gab's nicht. / Наші мамуні проз дурницю пирогів не варили: вода була, лиш муки й сира не було* [3, т. 24, с. 375].

(29) *Der heilige Entlauf ist nicht schön, aber nützlich. / Сьвітуй Втік не славний, але пожиточний* [3, т. 16, с. 287].

(30) – *Was für einen Festtag haben wir heute? – Den Heiligen Arbeitenicht. / – Яке нині сьвітито? – Сьвітитого Неробітника (Нероби)* [3, т. 27, с. 82].

(31) – *Moschko, warum gießt du Wasser in den Schnaps? – Na, was schadet mir das? / – Чому, Мошку, до горівки воду ллеш? – А що ж то міні шкодит?* [3, т. 24, с. 413].

(32) – *Dank Euch, Gevatterin, daß Ihr mir geholfen habt, den Teig zu kneten. – Und ich danke Euch, Gevatterin, daß ich in Eurem Teig meine Hände gewaschen habe. / – Дякую вам, кумо, що-сте ми хліб замисили! – А я вам дякую, що ся мої руки в вашім хлібі обмили* [3, т. 24, с. 321].

(33) – *Möchtest du heiraten, Mädels? – Möchte schon. – Hast du eine Mitgift? – Hätte schon. – Und kannst du auch arbeiten? – Ach, Ihr plauscht mir zu viel. / – Пішла би ти замуж? – Та би ся пішло. – А маєш ти що? – Та би ся знайшло. – А робила би ти? – От, розговорилисье ся* [3, т. 23, с. 153].

(34) – *Was das für ein gutes Essen ist: Semmel und Butter! – Und hast du's gegessen? – Nein, aber der Zimbelschlagler hörte es vom Baßgeiger, und der hat gesehen, wie ein Jud aß. / Казав цимбаліста, що бачив басіста, як кухар коштував тай хвалив, що добре* [3, т. 27, с. 294].

(35) *Vertrackte Leute das: die Kirche brennt, und sie wärmen sich Hände. / Церква горить, а люде руки гріють* [3, т. 27, с. 290].

(36) *Gäste und Fische stinken am dritten Tag. / Гість і риба до трьох день засмердит ся* [3, т. 16, с. 333].

(37) *Ist doch ein Wunder: So oft ich in die Kirche komm', werden Osterbrote gesegnet. / Що за диво: коли прийду до церкви, все паски сьвітять* [3, т. 16, с. 558].

(38) *Der Narr wird auch in die Kirche geschlagen. / Дурня і в церкві б'ють* [3, т. 23, с. 60].

(39) – *Geschlagen hat er mich, aber ich hab' ihn auch geflucht! – Und hat er's auch gehört? – Gott behüte!* / – *Набив він сі мене, набив, але бо й я сі йому наклею!* – *А він чув?* – *Е, та де чув!* [3, т. 10, с. 32].

(40) *Gestiefelt geht er, und barfüßige Spuren hinterläßt er. / В чоботях ходить, а босі сліди робить* [3, т. 28, с. 310].

(41) *Der Alte kaufte seiner Alten Schuhe, und da sie so kurz waren, so schnitte er die Zehen ab. / Дід бабці купив капці, за короткі – то втнув палці* [3, т. 16, с. 579].

(42) *Möge es niemand erleben, Dorfschulze zu werden, nur ich und meine Kinder. / Бодай ніхто віттом не бідував, хиба я тай мої діти* [3, т. 16, с. 213].

Як уже було зазначено, функціональний підхід у перекладознавстві проголошує мету перекладу його ключовою детермінантою. Спробуймо визначити мету, яку ставив замовник перекладу (ним міг бути як сам І. Франко, так і видавці). Судячи з листування з видавцем журналу «Aus fremden Zungen», І. Франко готував переклад добірки приповідок, аби познайомити німецькомовного читача з українським фольклором загалом та українською приповідкою як малою фольклорною формою зокрема. Друга мета, яку міг мати як І. Франко, так і видавці журналу (адже сьогодні достеменно невідомо, кому належала заключна примітка про вихід «Галицько-руських народних приповідок»), подаючи цю добірку до друку, – це анонсувати вихід у світ та популяризувати Франкове багатотомне видання збірки приповідок із Галичини.

Щодо добору приповідок для перекладу, то тут можна стверджувати, що перед І. Франком як перекладачем стояло непросте завдання: серед усього масиву зібраної та упорядкованої народної мудрості йому довелося обрати лише кілька десятків зразків, які б змогли уміститися на двох шпальтах часопису. Можна припустити, що насправді підготовлена добірка могла бути більшою за розміром, і рішення щодо остаточного її вигляду на шпальтах видання могли приймати редактори; за браком фактів ця теза залишається на рівні припущення.

Очевидно, що І. Франко прагнув запропонувати німецькомовному читачеві найкращі зразки української приповідки як малого фольклорного жанру, які могли б дати якомога повне уявлення про життя, характер, звичаї та традиції українців. Саме це і зумовило широке різноманіття тем та побутових ситуацій, що їх представлено у Франковій добірці: віра в Бога та релігійне життя, стосунки панів і селян, міжнаціональні та міжетнічні суперечки, родинні взаємини, погляди на працю тощо. Різняться і місцевості, у яких записано приповідки: окрім народної мудрості з Нагуєвичів, у добірці представлено також приповідки зі Львова, Рогатина, Коломиї, Косова та інших населених пунктів Галичини.

У передмові до одного з томів «Галицько-руських народних приповідок» І. Франко звертає увагу на важливу проблематику, яка є об'єктом дослідження не лише фольклористики чи пареміології, але також і перекладознавства (коли йдеться саме про переклад приповідок), – це співвідношення національного та інтернаціонального начала у приповідках. «Та об'єктом того *par excellence* національного елемента приповідок, що вводить нас у духа язика, у психологію народу, показує *in fragrant* процес творення місцевої та історичної традиції, вірувань, поведінок, жартів та ущипливих вигадок, не треба забувати про те, що самі форми життя, вірування і традиції народу – результат довговікового історичного розвою, і що в тім розвою велику роль грали посторонні, чужонародні культурні та політичні впливи. Отсей інтернаціональний елемент грає визначну роль також і в формуванню та всьому контингенті приповідок», – писав І. Франко [3, т. 16, с. XIX]. Отже, національний елемент, на думку І. Франка, втілюється швидше у формулюванні приповідки, натомість її зміст є за своїм характером переважно інтернаціональним, тобто таким, що зрозумілий і близький багатьом націям. Перекладознавець Р. Зорівчак формулює цю тезу у проекції на перекладознавство так: «Метафори, метонімії, персоніфікації, прислів'я <...> – об'єкти не стільки національно-специфічні самі по собі, скільки описані національно-специфічним способом» [4, с. 52]. Проілюструємо наведені тези прикладом: так, приповідку (3) *Бога взивай, а руки прикладай*, зміст якої у тому, щоб не сподіватися лише на Божу милість, а самому докладати зусиль для досягнення цілей, в іншому формулюванні, але з тим самим змістом, зустрічаємо також у німецькій (*Man muss Gott helfen Korn machen*).

Man muss auch das Seine tun. Man muss mit Gott die Hand anschlagen), чеській (*Boha vždyj a ruku příkládej. Kdo se potí na poli, a modlí se v komoře, ten hladem neumře*), польській (*Boga wzywaj, rękę przykładaj*), голландській (*Met Gods bijstand: spouw in de hand. Stroop uwe armen op, en zog: God wouds*), іспанській (*Dios y vida componen villa. Despues de Dios, la olla*) та інших фольклорних традиціях [11].

Утім є великий пласт приповідок, які мають глибоке національне укорінення, ґрунтуються на певних політичних, соціальних та культурних фактах та явищах, притаманних чи відомих лише певній нації, і не можуть мати змістових відповідників у інших культурах. Наприклад, приповідка (24) *Ляха бий і ще другому подавай, бо він лише печений добрий* виражає тодішню неприязнь українців до поляків, зумовлену рядом історичних та політичних обставин. Для представників інших народностей така приповідка навряд чи буде зрозумілою без пояснення тих обставин, які зумовили її виникнення та побутування. Як резюмують С. Влахов та С. Флорін, «колорит перетворює фразеологічну одиницю у своєрідну реалію, яку, проте, на відміну від «лексичної реалії», передають у перекладі не за допомогою транскрипції, а, на думку більшості авторів, за допомогою кальки» (*переклад авт. – О. М.*) [2, с. 203].

У Франковій добірці чимало приповідок мали усталені змістові відповідники у німецькомовному світі (фразеологічні еквіваленти та аналоги за С. Влаховим та С. Флоріном). Їх існування декларував у збірнику «Галицько-руських народних приповідок» і сам І. Франко, щоразу подаючи у такому разі посилання на збірки, у яких їх зафіксовано. Порівн. укр. (7) *Знає Біг з неба, що кому треба* та нім. *Gott weiß am besten, wo einen der Schuh drückt / Gott weiss besser, was uns gut ist, als denn wir selber* (тут і далі німецькі приповідки подано за [11]), укр. (12) *Всі пани, а хто буде свині насту?* та нім. *Alle sind Herren, wer ist Sklave?* чи укр. (36) *Гість і риба до трьох день засмердів ся* та нім. *Der Gast ist wie ein Fisch, er bleibt nicht lange frisch*.

Утім у жодному з перекладів І. Франко не послуговується вже наявним у цільовій культурі відповідником, що могло би стати прикладом стратегії одомашнення, а натомість обирає керівною стратегією очуження, яку втілює переважно за допомогою нефразеологічного дослівного перекладу (С. Флорін та С. Влахов вживають також синонімічно термін «калька»). Вибір такої стратегії стає

зрозумілим, якщо звернути увагу на визначену попередньо мету перекладу та Франкове тлумачення співвідношення національного та інтернаціонального у приповідці, процитоване вище. Очевидно, що, прагнучи познайомити німецькомовного читача з українською приповідковою традицією, а з тим хоча б частково ввести його у «духа язика, в психологію народу, <...> процес творення місцевої та історичної традиції, вірувань, поведінок, жартів та ущипливих вигадок», І. Франко не міг скористатися наявними відповідниками, адже це б нівелювало національне начало, яке пов'язане з формою, образним наповненням, та не дало б відчуття іншості вихідної культури, її колориту під час читання перекладу. Тому Франкову стратегію, обрану з урахуванням матеріалу та мети перекладу, вважаємо доцільною та виправдану.

Зупинимось конкретніше на окремих перекладацьких рішеннях І. Франка. Як бачимо на прикладі приповідки (1), він відмовляється від передачі вульгаризму *наср...ти* вихідної мови за допомогою вульгаризму цільової мови, а натомість пропонує стилістично нейтральний варіант *herabschleudern*. Імовірно, таке рішення зумовлене тим, що до перекладу приповідок, на відміну від видання «Галицько-руських народних приповідок», де І. Франко зазначив: «Жартливий вислов Божої всемогучости та при тім той злостивости людської долі, що нераз несподівано мов скидає чоловікови на голову всяке лихо» [3, т. 10, с. 84], не подано тлумачень, і вживання вульгаризму щодо Бога без пояснення змісту та комунікативної ситуації, у якій ця приповідка вживається, викликало б у цільового читача різко негативне враження.

Оскільки основою для Франкової добірки послуговували приповідки саме Галичини, оригінали рясніють діалектизмами (до речі, у тритомнику І. Франко одним із засадничих принципів видання фольклорного матеріалу вважав його збереження «в тім диялекті і в тій формі, яка живе в устах народа» [3, т. 10, с. I]). Утім передача їх за допомогою загальноновживаної лексики в перекладі, зважаючи на його мету, видається єдино правильною, адже, скажімо, використання діалектизмів цільової мови сприяло б одомашненню тексту, що у цій ситуації не бажано, а додавання будь-яких приміток чи інших паратекстуальних елементів через строгі едичійні рамки, у які було поставлено перекладача, неможливе. Таке ж перекладацьке рішення виправдано прийнято у випадку з етнонімами *лях* та *жид* (див. (16), (24), (25), (26)).

Цікавим і дещо складним із позиції оцінки перекладацьким рішенням вважаємо передачу діалектного *пирого* за допомогою лексеми *Mehlspeise* у приповідці (28). Відомо, що лексему *pirig* в українській мові можна вживати як на позначення одного з видів солодкої випічки з начинкою, так і традиційної страви української кухні – вареників, причому у другому своєму значенні лексема є діалектизмом. Контекст дає розуміння, що в нашому випадку все-таки йдеться про вареники, адже традиційною формою приготування для випічки є не варіння, яке згадано у приповідці, а випікання. Лексема *Mehlspeise* у німецькій мові теж багатозначна: з одного боку, її вживають на позначення будь-якого виробу з борошна, а з іншого боку, в австрійському варіанті ця лексема може набувати також значення «десерт» чи «пиріг». Відомо, що І. Франко переважно послуговувався саме австрійським варіантом німецької мови, тому можна було б припустити, що в німецькому перекладі актуалізується саме це значення. Утім, зважаючи на те, що вареники із сирною начинкою не є десертом, про що перекладач, звісно, знав, це припущення, очевидно, варто відкинути, а натомість розглядати Франків переклад лексеми *пирого* за допомогою *Mehlspeise* як прийом генералізації, яка полягає у заміні видового поняття (вареники) родовим (страва з борошна).

Дослівний, точний переклад приповідок не завжди сприяє розумінню їх змісту в цільовій культурі. Саме тому до окремих перекладів І. Франко вносить доповнення (описовий переклад за С. Влаховим та С. Флоріним): скажімо, у приповідці (8) він додає вигук *was Teufel*, що виражає розпач того, кому ніяк не вдається досягти успішного результату у своєму ремеслі за браком чи то знань, чи то зосередженості. До оцінки перекладач вдається у приповідці (35): *vertrackte Leute das*. Таким чином перекладач експлікує зміст цієї приповідки – засудження людської підлості та недалекоглядності.

Деякі застереження викликає переклад приповідки (15) через зміну об'єктно-суб'єктної перспективи: якщо в оригінальній приповідці людина може брехати навіть духовенству через відсутність кісток у язиці, то в перекладі тим, хто може брехати, є сам владики. Вважаємо, що така зміна перспективи може викликати у німецькомовного реципієнта оманливе враження, що українець, мовляв, з недовірою ставиться до слів представників церкви, хоча в оригінальній

приповідці об'єктом осуду через брехню стає саме світська людина, а не духовенство.

Домінування стратегії очуження, зосередження на якомога точній, почасти дослівній передачі українських приповідок засобами цільової мови призвело до втрати у перекладі певних ритмо-інтонаційних особливостей оригіналів, зокрема рими, яка характерна для зразків (3), (6), (7), (10), (13), (15), (21), (25), (26), (32), (33), (40), (41). Через такі зміни у перекладі відсутня та компактність, легкість, ритмічність, яка типова для приповідки як малого фольклорного жанру. Порівн. (7) укр. *Знає Біг з неба, що кому треба* та нім. *Gott ist ein alter Hauswirt, er weiß, wem er was geben soll*. Як бачимо, окрім того, що для перекладу характерне доповнення у вигляді порівняння Бога зі старим господарем (*ein alter Hauswirt*), яке лише невинувато подовжило приповідку і до того ж не відзначається особливою образністю, відсутність рими остаточно знівельувала її лаконічність і стислість. Тож про те, що переклад зроблено із приповідки, нагадує лише повчальний характер, який зберігся.

Висновки із проведеного дослідження. Отже, перекладознавчий аналіз Франкового перекладу добірки українських народних приповідок для німецького журналу «*Aus fremden Zungen*», в основу якого покладено функціональний підхід і який, крім того, базувався на Франковому розумінні співвідношення національного та інтернаціонального у малих фольклорних жанрах, показав, що, прагнучи познайомити німецькомовну читачку публіку з українським фольклором, І. Франко обрав керівною стратегією очуження, втілюючи її за допомогою нефразеологічного, переважно дослівного перекладу, що цілком виправдано, зважаючи на визначену мету перекладу. Оскільки такий переклад у деяких місцях шкодив би розумінню змісту приповідки, перекладач вдавався до прийомів генералізації чи заміни стилістично маркованих лексем стилістично нейтральними, а також до експлікації значення деяких приповідок за допомогою описового перекладу. Концентрація у перекладі переважно на лексичному наповненні приповідок зумовила втрату рими як ритмо-інтонаційної складової частини чималої кількості приповідок у добірці. Попри це, переклад загалом можна оцінити як такий, що відповідає функції, яку було задано, а завдяки репрезентативності добірка однозначно могла дати тодішньому цільовому читачеві уявлення про культурні особливості, ментальність та фольклорну традицію українців.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бендзар Б. Українська усна народна творчість у німецьких перекладах І. Франка / Б. Бендзар // Слов'янське літературознавство і фольклористика. – 1973. – Вип. 9. – С. 69–78.
2. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – М. : Международные отношения, 1980. – 341 с.
3. Галицько-руські народні приповідки : у 3 т., 6 кн. / збір., упоряд., поясн. І. Франко // Етнографічний збірник. – Л. : Друкарня Наукового товариства імені Шевченка, 1901–1910. – Т. 10, 16, 23, 24, 27, 28.
4. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англословних перекладів української прози) / Р. Зорівчак. – Л. : Вид-во при Львівському університеті, 1989. – 216 с.
5. Кирчів Р. Фольклористика в науковій діяльності Івана Франка / Р. Кирчів // Іван Франко: дух, наука, думка, воля : матеріали Міжн. наук. конгресу, присвяч. 150-річчю від дня народж. Івана Франка (м. Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). – Л., 2008. – Т. 1. – 2008. – С. 881–899.
6. Коваль-Фучило І. Фольклористичні видання НТШ: Етнографічний збірник / І. Коваль-Фучило // Матеріали до української етнології. – 2016. – Вип. 6 (X). – С. 205–210.
7. Пилипчук С. «Галицько-руські народні приповідки» Івана Франка: пареміографічний аспект / С. Пилипчук // Вісник Львівського університету. Серія філологічна. – 2006. – Вип. 37. – С. 31–44.
8. Пилипчук С. Пареміологічна концепція Івана Франка / С. Пилипчук // Іван Франко : дух, наука, думка, воля : матер. Міжнар. наук. конгресу, присв. 150-річчю від дня народж. Івана Франка (м. Львів, 27 вересня – 1 жовтня 2006 р.). – Л., 2008. – Т. 1. – 2008. – С. 929–936.
9. Сокіл Г. Етнографічні комісії НТШ і ВУАН: паралелі досвіду / Г. Сокіл // Матеріали до української етнології. – 2016. – Вип. 6 (X). – С. 128–132.
10. Українські приказки, прислів'я і таке інше / уклад. М. Номис. – К. : Либідь, 1993. – 765 с.
11. Deutsches Sprichwörter-Lexicon / K.F. Wilhelm Wander [Elektronische Ressource]. – Zugang : <https://goo.gl/jxPJ3c>.
12. Franko I. Beiträge zur Geschichte und Kultur der Ukraine / I. Franko ; herausgeg. und eingeleit. von E. Winter und P. Kirchner. – Berlin : Akademie Verlag, 1963. – 577 s.
13. Ukrainische (ruthenische) Sprichwörter / Übertrag. von Ivan Franko // Aus fremden Zungen. – 1901. – Heft 21. – S. 1005–1006.